

УДК 061.1 ЄС: 341.645

Іван Брацук,

асистент кафедри європейського права

факультету міжнародних відносин

Львівського національного університету імені Івана Франка

ВПЛИВ СУДУ ЄС НА ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК ПРИНЦИПУ ПРЯМОЇ ДІЇ ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ*

У статті на підставі аналізу рішень Суду Європейського Союзу досліджуються специфіка та особливості принципу прямої дії права ЄС як основоположного елемента в механізмі його імплементації у національні правові системи держав-членів. Увага приділяється дослідженню критеріїв, котрим має відповідати норма права ЄС, щоб мати пряму дію.

Ключові слова: пряма дія, Суд ЄС, право ЄС, норма, імплементація.

Вагоме значення у становленні та розвитку права Європейського Союзу відіграє Суд ЄС. Зокрема завдяки його правотворчій практиці були вироблені основні засади та критерії прямої дії норм права ЄС у національних правопорядках держав-членів. При цьому необхідно наголосити, що прямою дією однаковою мірою не наділені норми усіх правових актів даної міжнародної організації. Це має місце тому, що система джерел права ЄС є надзвичайно різноманітною та унікальною і зумовлює певні особливості та специфіку цього чи іншого правового акта ЄС, котрий може мати пряму дію. У даному контексті видається доцільним проаналізувати та дослідити сутність принципу прямої дії права ЄС шляхом аналізу справ, котрі розглядав Суд ЄС, в яких даний принцип отримав своє нормативне закріплення.

У вітчизняній та зарубіжній літературі висвітлювалася низка питань щодо прямої дії норм права ЄС у національних правопорядках держав-членів, зокрема в працях Грені де Бурки, Бруно де Вітте, П. Каптейна, П. Крейга, С. Кашкіна, М. Микієвича, Т. Хартлі. Однак, на нашу думку, недостатню увагу у вітчизняній науці приділено дослідженню концепції прямої дії права ЄС на прикладі аналізу рішень Суду Європейського Союзу (далі — Суду ЄС).

Насамперед зазначимо, що серед науковців не існує єдиної позиції щодо розуміння та розмежування таких термінів, як «пряма дія права ЄС» та «пряме засто-

сування права ЄС». Так, вітчизняні дослідники, як правило, не проводять різниці між вищезазначеними термінами. Тому обидва ці терміни використовуються як синоніми [1]. У зарубіжній науці ці два терміни переважно розмежовуються. При цьому наголошується, що термін «пряме застосування», як правило, використовується до положень, котрі не потребують використання будь-яких національно-правових заходів щодо їх впровадження в національні правопорядки країн-членів ЄС. Яскравим прикладом такого правового акта в ЄС є регламенти, положення яких прямо застосовуються та навіть існує заборона щодо використання тих чи інших механізмів їх імплементації [2]. Слід наголосити, що відтоді, коли Суд ЄС постановив, що й директиви можуть мати в певних випадках пряму дію, розмежування між даними поняттями вже не є настільки принциповим. Таким чином, положення правового акта може мати пряме застосування, але не обов'язково мати пряму дію, і навпаки.

У даному контексті заслуговує на увагу позиція П.-Я. Куйпера, котрий, досліджуючи пряму дію норм міжнародного права, дійшов висновку, що вона залежатиме від певних факторів. Насамперед, необхідно з'ясувати, якої концепції (дуалістичної чи моністичної) притримується держава щодо дії міжнародного права у своїй національній правовій системі. Далі необхідно враховувати, що безпосередня дія норми

* Рекомендовано до друку кафедрою європейського права факультету міжнародних відносин Львівського національного університету імені Івана Франка.

напрямую пов'язана з балансом законодавчої, виконавчої та судової влади держави, оскільки в переважній більшості випадків саме органи законодавчої влади регламентують процес дії міжнародних договорів у своїх національних правопорядках. І нарешті, важливу роль мають відігравати органи судової влади, котрі, тлумачачи норми внутрішньодержавного права, не мають допускати їх конфлікту з нормами міжнародного (права ЄС. — Авт.) права [3]. Видається, що вищезгадані фактори відіграють ключову роль і щодо прямої дії норм права ЄС у національних правопорядках держав-членів.

Важливе значення у формуванні принципу прямої дії права ЄС відіграла справа *Van Gen en Loos*, у якій Суд ЄС зазначив, що Співтовариство створило новий правопорядок на користь якого держави-члени повинні обмежити свої суверенні права в окремих сферах. У свою чергу, право ЄС незалежно від правопорядків держав-членів втручається у сферу їх внутрішньої компетенції, регулюючи відносини не тільки між країнами-членами а й між їхніми громадянами [4]. По суті, в даній справі були закладені підвалини концепції прямої дії права ЄС.

Під час своєї правотворчої практики Суд ЄС розробив певні критерії, яким мають відповідати норми права ЄС, щоб мати пряму дію в державах-членах. Перш за все, норма права ЄС має бути чіткою та зрозумілою [5]. В даному випадку йдеться про те, що зобов'язання, яке несе право ЄС, має бути чітким та зрозумілим насамперед для держав-членів ЄС. Завдяки цій вимозі не допускається прямий вплив норм права ЄС, інтерпретація яких зумовлює певні труднощі. Якщо норма, котра закріплена в правовому акті ЄС, чітко не визначена та висвітлює якусь загальну мету, а також для її реалізації необхідні певні дії зі сторони держав-членів ЄС, то вона не матиме прямої дії, що, у свою чергу, унеможливило її пряме використання в національних судах країн-членів ЄС [6]. Аналогічної позиції дотримується і С. Пречал котрий зазначає, що норма права ЄС вважається недостатньо точною та чіткою, коли вона сформульована нечітко, коли вона сформульована нечітко і національні суди країн-членів ЄС не можуть її застосувати без розгляду питань, котрі знаходяться поза їхньою компетенцією [7].

Яскравим прикладом підтвердження вищезгаданих позицій є справа *SpA Salgoil*, де Суд ЄС зазначив, що необхідно уточнити поняття («національна продукція» та «загальна вартість»), котрі були

використані у відповідній статті Договору, оскільки сам Договір не дає жодних вказівок щодо трактування даних термінів [8]. Звідси можна зробити висновок, що положення договору є незрозумілими, а тому не матимуть прямої дії. Таким чином, критерій чіткості та зрозумілості є загальним та основоположним для усіх норм права ЄС, котрі наділені прямою дією та використовуються національними судами країн-членів ЄС. Необхідно зазначити, що норми права ЄС, завдяки яким накладаються певні зобов'язання на приватних осіб, повинні досягати вищого рівня точності, ніж норми, котрі надають права даним особам [9].

Наступним критерієм прямої дії є безумовність норми права ЄС. Сутність якого полягає в тому, що дана норма має бути беззаперечною та абсолютною, а також не повинна залежати від тих чи інших дій органів влади, незалежно, чи це є інституції ЄС, чи органи країн-членів. Важливе значення для формування даного критерію знову ж таки відіграла вищезгадана справа *Van Gend en Loos*, у якій Суд ЄС зазначив, що імплементація статті 12(25) не вимагає жодного законодавчого втручання зі сторони держав-членів. Більше того, зобов'язання, котрі виникають із даної статті, не підлягають будь-яким обмеженням зі сторони держав-членів, оскільки в іншому випадку їх виконання було б умовним [10]. Тією чи іншою мірою підтвердження даного критерію відбувалося під час розгляду Судом ЄС і інших справ [11; 12; 13], в яких наголошувалось на важливості беззаперечності норм права ЄС як необхідної умови для їхньої прямої дії.

Ще одним важливим критерієм є незалежність норми права ЄС, котра має пряму дію, від подальших дій держав-членів або Європейського Союзу. Для того щоб ця чи інша норма права ЄС володіла прямою дією, вона має безпосередньо регулювати суспільні відносини в країнах-членах ЄС. Разом із тим, відпадає потреба у механізмі імплементації даних норм, оскільки в такому випадку вони не будуть наділені прямою дією. Таким чином, коли норма права ЄС передбачає, що вона вступить у дію лише після прийняття Співтовариством або країнами-членами ЄС певних заходів законодавчого або виконавчого характеру, то тоді дана норма не матиме прямої дії, доки дані заходи не будуть виконані. Однак Суд ЄС дещо звужив вимогу даного критерію, зазначивши, що коли нормою Співтовариства буде передбачатись обмежений термін для її імплементації, вона може стати такою, що буде мати пряму

дію, у випадку, коли вона не буде імплементована до крайнього (граничного) строку [14]. В даному випадку повністю погоджуємося з позицією Т. Хартлі, котрий зазначає, що на практиці звуження даного критерію у такому обсязі зводить його до нуля, оскільки більшість положень права ЄС котрі потребують подальших дій, містять певні часові рамки і таким чином йдеться про відтермінування прямої дії норм права ЄС, допоки не настав цей чи інший кінцевий термін [15].

Загалом же, аналізуючи вищевведені критерії прямої дії права ЄС, необхідно зазначити, що важливе значення відіграє відсутність права країн-членів чи органів ЄС вчиняти певні дії стосовно введення в дію чи застосування норм права ЄС. Даний елемент тісно пов'язаний та переплітається з іншими критеріями прямої дії права ЄС [16]. Загалом норми права ЄС, котрі є зрозумілими, точними та беззастережними і не надають право органам Європейського Союзу та країнам-членам можливість впливати на їх застосування чи виконання, підлягають застосуванню національними судами в країнах—членах ЄС. Таким чином, принцип прямої дії в частині його дії та застосування національними судами країн—членів ЄС по суті зводиться до перевірки ними (судами), чи ця чи інша норма права ЄС є достатньо дієвою та відповідає усім критеріям прямої дії, щоб бути використаною ними (судами) під час розгляду справ.

Саме завдяки правотворчій практиці Суду ЄС в основу концепції прямої дії було покладено обов'язок застосування країнами-членами права ЄС. Зокрема у справі *Wilhelm et al. v. Bundeskartellamt* Суд ЄС зазначив, що Договір ЄС запровадив свою власну правову систему, інтегровану у правові системи країн—членів ЄС, та суди цих держав зобов'язані виконувати даний Договір [17]. Ще однією ключовою справою, де дістала свій розвиток доктрина прямої дії, була справа *Simmenthal*. Тут Суд ЄС, посилаючись на принцип прямої дії, постановив, що «країни-члени повинні повною мірою та однаковим чином застосовувати норми права ЄС із моменту набрання ними чинності і впродовж періоду їхньої дії, а також повинні відхилити будь-які положення національного права, що можуть суперечити йому (комунітарному праву)» [18]. Важливе значення в даному випадку відіграє той факт, що право Європейського Союзу повинне мати однакове значення та вплив в усіх правових системах країн—членів ЄС. У даному випадку абсолютно виключається можли-

вість нерівномірного впливу права ЄС чи його вибіркового, часткового застосування в країнах—членах ЄС. При цьому необхідно зазначити, що оскільки питання дії права ЄС та його застосування в переважній частині належить до компетенції національних органів влади та судів країн-членів, це, в свою чергу, зумовлює необхідність поширення однаковою мірою і юрисдикції Суду ЄС на усю територію Європейського Союзу. В даному випадку пряму дію можна умовно визначити і як можливість застосування правових норм ЄС у національному судовому процесі [19].

Таким чином, принцип прямої дії завдяки рішенням Суду ЄС ефективно діє в наш час. Безумовно, заслугове на увагу позиція Бруно де Вітте, який стверджує, що існування концепції прямої дії є виправданим фактом, оскільки судові застосування норм права ЄС все ще суттєво відрізняються від судового застосування національних норм у певних аспектах. По-перше, через те, що існування прямої дії залежить від інтерпретації (тлумачення) права Європейського Союзу, яку здійснює Суд ЄС, а не національні суди. По-друге, через те, що існують певні положення права ЄС, що містять норми, які за своїм характером видаються достатньо функціональними, але які національними судами країн—членів ЄС не можуть бути використані через певні причини. По-третє, пряма дія права ЄС зобов'язує суд або інші органи влади країн-членів застосовувати право ЄС [20]. Отже, сутність принципу прямої дії виражається в тому, що для вступу в дію правового акта ЄС не потрібна його ратифікація або будь-яка інша форма визнання зі сторони держави—члена Європейського Союзу. При цьому немає потреби застосовувати державам національно-правові механізми імплементації, оскільки норми того чи іншого акта будуть наділені безпосередньою, прямою дією.

Аналізуючи принцип прямої дії права ЄС можна дійти **висновку**, що він має ключове значення у розвитку та функціонуванні правової системи ЄС та забезпечує ефективну дію права ЄС у національних правових системах держав-членів. При цьому важливу роль відіграють критерії, яким має відповідати ця чи інша норма правового акта ЄС, щоб мати пряму дію. Основоположним критерієм є незалежність дії норм права ЄС від будь-яких дій з боку держав-членів, що, в свою чергу, зумовлює відсутність імплементаційних механізмів її реалізації в національних правових системах держав-членів. Також важливе значення має однако-

ве застосування норм права ЄС в усіх правових системах держав-членів, завдяки чому виключається можливість часткового застосування норм права ЄС, котрі мають пряму дію. Таким чином, завдяки

правотворчій діяльності Суду ЄС відбулося значне вдосконалення механізму дії права ЄС у національних правопорядках країн-членів.

ПРИМІТКИ

1. Право Европейского Союза : учеб. для вузов : 2-е изд. / под. ред. С. Ю. Кашкина. — М. : Юрист, 2009. — С. 126.
2. Case C-34/73 — Fratelli Variola v. Amministrazione Italiana delle Finanze [1973] ECR 981.
3. Kuijper P. J. Epilogue: Symbiosis? / P. J. Kuijper // Direct effect: rethinking a classic of EC legal doctrine. — Groningen, 2002. — P. 253.
4. Case 26/62 — Van Gend en Loos v. Nederlandse tariefcommissie [1962] ECR 1, [1963] CMLR 105.
5. Steiner Josephine. EU Law / Josephine Steiner, Lorna Woods, Twigg Christian. — Flesner, Oxford University Press, 9th edition, 2006. — P. 92.
6. Craig Paul. EU Law — Text, Cases and Materials / Paul Craig, Grainne De Burca. — Oxford University Press, 2nd ed., 1998. — P. 168.
7. Prechal S. Gender Discrimination Law of the European Community / S. Prechal, Noreen Burrows. — Dartmouth, 1990. — P. 28.
8. Case 13/68 — SpA Salgoil v. Italian Ministry of Foreign Trade, Rome [1968] ECR 453.
9. Hartley T. C. The Foundations of European Community Law. An Introduction to the Constitutional and administrative Law of the European Community / T. C. Hartley. — Oxford University Press, fourth edition, 1998. — LXIV. — P. 191.
10. Case 26/62 — Van Gend en Loos v. Nederlandse tariefcommissie [1962] ECR 1, [1963] CMLR 105.
11. Case 14/83 — Sabine von Colson and Elisabeth Kamann v. Land Nordrhein-Westfalen [1984] ECR 1891.
12. Case 2/74 — Jean Reyners v Belgium [1974] ECR 631.
13. Case 43/75 — Gabrielle Defrenne v. Societe Anonyme Belge de Navigation Aeriennne Sabena [1976] ECR 455.
14. Case 2/74 — Jean Reyners v Belgium [1974] ECR 631.
15. Hartley T. C. Зазнач. праця. — P. 195.
16. Kapteyn P. J. G. Introduction to the Law of the European Communities / P. J. G. Kapteyn, P. Verloren Van Themaat. — London ; Boston : Kluwer Law International, 1998. — CXLVI. — P. 533.
17. Case 14/68 — Wilhelm et al. v. Bundeskartellamt [1969] ECR 1 at 14.
18. Case 106/77 — Amministrazione delle Finanze dello stato v. Simmenthal SpA [1978] ECR 629 at 643.
19. Case 41/74 — Van Duyn v. Home Office [1974] ECR 1337.
20. Brunno De Witte. Direct effect, Supremacy, and The Nature of Legal Order / Brunno De Witte ; in Craig & De Burca, The evolution of EU law. — Oxford University Press, 1999. — P. 188.

Брацук Иван. Влияние Суда ЕС на формирование и развитие принципа прямого действия права Европейского Союза.

В статье на основании анализа решений Суда Европейского Союза исследуются специфика и особенности принципа прямого действия права ЕС как основоположного элемента в механизме его имплементации в национальные правовые системы государств-членов. Внимание уделяется исследованиям критериев, которым должна соответствовать норма права ЕС, чтобы иметь прямое действие.

Ключевые слова: прямое действие, Суд Европейского Союза, право ЕС, норма, имплементация.

Bratsuk Ivan. Influence of the Court EU on the forming and development the direct effect principle in the European Union Law.

It is researched in the article, on the basis of European Union Court decisions' analysis, the specific and peculiarities of the direct effect principle in the European Union Law, as a fundamental element in the mechanism of implementation the European Union legislation into national legal systems of member states. Special consideration is given to the European Union norms and criteria they have to meet to have the power of direct effect.

Key words: direct effect, European Union Court, European Union Law, norm, implementation.